

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Мальцевої Вероніки Валеріївни

«Полідискурсивність як феномен конституювання

художнього тексту (на матеріалі сучасної російської прози)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.02 – російська мова

Лінгвістичне вивчення сучасного художнього тексту вимагає від науковця занурення у складні мовні, мовленнєві та літературні процеси. Науковою особливістю дослідження Вероніки Валеріївни Мальцевої є висвітлення принципів полідискурсивної організації прозових текстів з огляду на сучасний розвиток художнього дискурсу. Будова дослідження логічна й зрозуміла, заслуговує на схвалення вибір теоретико-методологічної стратегії дисертації. Обраний дисертанткою методологічний апарат адекватний організації літературного матеріалу, концептуальним й формальним рисам художнього мовлення сучасного прозового тексту, що підлягає аналізу.

Вступ містить передбачені вимогами складники: визначено мету й завдання дисертації; обґрунтовано актуальність досліджуваної теми; схарактеризовано наукову новизну, теоретичне й практичне значення дослідження; указано дослідницькі методи, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; наведено відомості про апробацію основних положень і здобутків дисертантки.

Актуальність роботи зумовлена орієнтацією сучасних гуманітарних досліджень на поглиблене вивчення дискурсивних і полідискурсивних літературних практик, представленням у роботі нового погляду на сучасну російську прозу як на некласичний художній дискурс, що передбачає відтворення різноманітних соціокультурних мовленнєвих планів і перемикання дискурсивних форматів.

Як зазначає авторка, **метою** роботи є типологізація механізмів полідискурсивної взаємодії та опис мовної динаміки, пов'язаної з цією взаємодією (с. 20). Поставлена мета вимагає вирішення низки обґрунтованих завдань. Маємо зазначити, що поставлені завдання в ході дослідження виконані, і виконані ретельно й переконливо.

Робота має надвелику емпіричну базу: **матеріалом** дослідження слугували 19 романів, повість, три збірки оповідань та есе, при цьому дисертація має теоретичну спрямованість і не перевантажена одноманітним ілюстративним матеріалом.

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань обрано **методи**, адекватні досліджуваному матеріалу: когнітивно-дискурсивний, семіотичний методи, метод прагматичного аналізу. Не зовсім зрозуміло лише, як дисертантка розуміє інтерпретацію: як метод чи як методологічний підхід, що використовується при застосуванні інших методів? На сторінці 21 спочатку йдеться про інтерпретаційний підхід, а потім про інтерпретаційний метод.

У дисертації послідовно визначається методологічне підґрунтя дослідження полідискурсивності художнього прозового тексту, уперше комплексно розглянуто дискурсивні механізми, що забезпечують його функціонування й тиражування. Тож **наукова новизна** роботи не викликає жодних сумнівів.

Перший розділ містить узагальнення теоретичних основ сучасного дискурс-аналізу. Тут послідовно розглянуті різні визначення дискурсу, обрано й обґрунтовано тлумачення, що використовується у роботі, уважно розглянута й описана методологія дискурсивної організації сучасного прозового тексту.

Привертає до себе увагу другий теоретичний розділ «Полідискурсивність як гібридне дискурсивне явище», що складається з 6 підрозділів. У них авторка визначає поняття «полідискурсивність», виокремлює його функціонально-прагматичний зміст, розглядає філософське

обґрунтування, механізми будови полідискурсивного висловлювання. Дещо неорганічним у цьому розділі видається параграф «Щодо питання про взаємовідношення між поняттями полідискурсивності і теорією поліфонічності М. Бахтіна». Цей підрозділ досить цікавий, але, на нашу думку, не зовсім уписується у загальну логіку розділу, бо скоріше стосується історії розвитку філологічної думки, аніж сучасного дискурсу.

Наступний підрозділ, присвячений механізмам організації полідискурсивного висловлювання, привертає увагу ретельністю й скрупульозністю дослідження поставленої проблеми. Авторка звертається до класичних теоретичних робіт, наприклад, Ф. де Соссюра, Р. Якобсона, Ю. Тинянова, Е. Бенвеніста, і до останніх досліджень вітчизняних науковців, наприклад, роботи О. Чернцової. Ми підтримуємо думку дисертантки в її дискусії з Н. Олізько щодо співвідношення метадискурсивності й інтердискурсивності: пані Мальцева вважає метадискурсивність окремою категорією, а не розглядає її як різновид інтердискурсивності (с. 82).

Виділено три типи метадискурсивних відносин, що реалізуються в досліджуваному матеріалі: автокоментування, експлікація авторської інстанції та діалог з читачем, повтор (с.83). Хотілося б уточнити, чи вважає дисертантка цей перелік завершеним або розглядає його як відкритий ряд.

У третьому дослідницько-аналітичному розділі розглянуто реалізацію принципів полідискурсивності в сучасній російськомовній прозі. У тому числі описано відображення принципів полідискурсивності на різних рівнях мови, співвідношення знака й особливостей соціальної комунікації, інтермедіальний, метадискурсивний та інтердискурсивні аспекти створення полідискурсивності.

Простежуючи реалізацію принципів полідискурсивності на різних рівнях мови, пані Мальцева виокремлює й послідовно розглядає лексичний, фонемний, морфемний, синтаксичний рівні (с. 89). На жаль, у дисертації традиційно не звертається увага на морфологічний рівень, хоча оцінні та ігрові можливості одиниць цього рівня були предметом вивчення

вітчизняних лінгвістів, зокрема О. Халіман, а в прозі М. Степанової, В. Пелевіна, Л. Уліцької їхні виразні можливості та виражальний потенціал активно використовуються, і навіть розглянуті в розділі приклади демонструють співіснування актуалізації категорії роду, що характерна для художнього дискурсу, і нейтралізації в дискурсі науково-технічному.

Дисертантка слушно наголошує, що «соціально-дискурсивний підхід до вивчення ДВ (дискурсивного висловлювання – О.С.) передбачає існування передзаданих дискурсивних структур, якими оперують комуніканти» (с. 95), і розглядає засоби формування полісемантичності «мінливих знаків» на прикладах квазіетимології, буквалізації метафори, реалізації потенційної мовної багатозначності досліджуваних одиниць. Дослідження квазіетимології в художньому дискурсі має, на наш погляд, велику теоретичну перспективу, бо не лише наукова, а й народна, поетична, дитяча, ігрова етимологія є важливою складовою внутрішньої форми слова, бо значення слова, за О. Потєбнею, є сума всіх його реалізацій. Життя слова, його функціонування, динаміка тісно пов'язані з явищем, яке дисертантка називає квазіетимологією.

Характерний для досліджуваного матеріалу прийом матеріалізації метафори ретельно описаний і проілюстрований. Тут теж можна піти далі й дослідити разом із процесом руйнування метафори діалектичний процес її актуалізації, що відбувається на глибинному та / або цілісному рівні досліджуваних текстів (наприклад, у «Льодовій трилогії» Володимира Сорокіна). Єдине, що викликає питання, це ствердження Вероніки Валеріївни щодо основної функції метафори, яка, на її думку, «полягає в емоційному впливі на комуніканта» (с. 100). Когнітивна функція метафори не виокремлена.

Скрупульозно вивчена авторкою контекстуальна репрезентація полісемантичного знака, що мотивована різними чинниками: стратегією будови твору, указівкою на особливості мислення персонажа, маніпулятивними стратегіями мовця. Також послідовно доведено, що

полідискурсивність є відображенням комунікативних компетенцій суб'єктів спілкування.

Висловимо окремі зауваження:

1. Полідискурсивність досліджуваного матеріалу обумовила своєрідну полідискурсивність метамови праці. Зокрема, п. 1.2.2 називається «Категорія влади дискурсу». Тут бачимо інтертекстуальне відсилання до назви роботи В. Чернявської «Дискурс влади та влада дискурсу» (яка у свою чергу є відсиланням до назви відомої роботи Р. Якобсона «Грамматика поезії та поезія граматики»), не зовсім зрозумілим є використання дисертанткою терміна «категорія». Про яку категорію йдеться, що автор називає категорією, у тексті параграфа не визначено. Влада дискурсу дефініюється як «система обмежень, ... що накладаються на висловлювання, спрямована на створення умов для поширення своєї ідеології» (с. 31) у вигляді різних текстів, загальне філософське поняття категорії відображає універсальні властивості й зв'язки. Авторка має на увазі те, що влада дискурсу є універсальною властивістю будь-якого тексту? Або лише текстів досліджуваного типу? На нашу думку, доречніше було б назвати підрозділ більш однозначно, указавши прагмалінгвістичні ознаки досліджуваних художніх висловлювань.

2. Поняття «фрактальність» характеризується в першому розділі. Тут надано його не дуже зрозуміле тлумачення (с. 46) із посиланням на словник, а у висновках до цього розділу, які, на нашу думку, могли би бути більш докладними, «фрактальність» указана як одна з головних ознак постмодерністського дискурсу сучасної російської прози. У другому розділі це поняття набуло вдокладненого пояснення, хоча не зрозуміло, чи пов'язана фрактальність, на думку авторки, лише з дискретністю, чи використовується більш конкретне математичне розуміння терміна? Чи є вона принципом відтворення сучасного прозового дискурсу, чи притаманна й традиційній прозі?

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження, не зменшують його наукової цінності. Рецензована

дисертація є продуманою, цілісною, логічно побудованою науковою розвідкою. Автореферат відбиває основні положення дослідження. Робота пройшла достатню апробацію на наукових конференціях різного рівня. Її результати висвітлені в 4 статтях, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях, у 1 статті в нефаховому виданні, 1 – у зарубіжному спеціалізованому виданні, тезах. Усі публікації за темою дисертації одноосібні.

Уважаємо, що дисертація «Полідискурсивність як феномен конституювання художнього тексту (на матеріалі сучасної російської прози)» за своїм теоретичним рівнем, актуальністю, новизною, практичною цінністю, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому КМУ № 567 від 24.07.2013 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08. 2015 та № 1159 від 30.12.2015), а її авторка Мальцева Вероніка Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри зарубіжної літератури
та слов'янських мов
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

 О.О. Скоробогатова

